

ИВО АНДРИЋ ПРОКЛЕТА АВЛИЈА

Писац • Нобелова награда • дело • теме романа

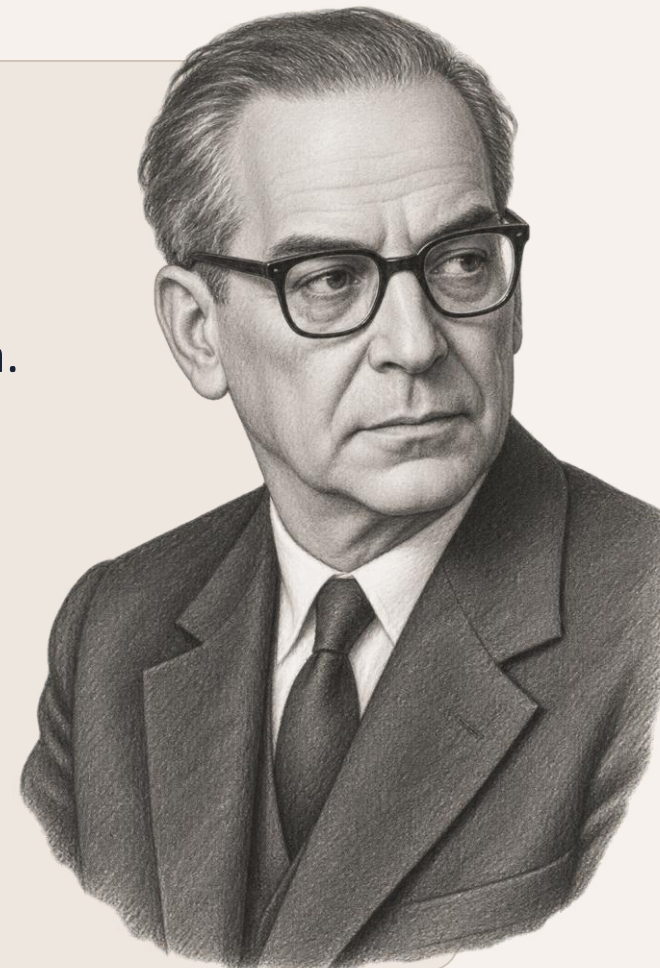
Иво Андрић — живот у знаку приче

ЖИВОТНИ ПУТ

- Рођен 1892. у Травнику; детињство провео у Вишеграду.
- Школовао се у Сарајеву, Загребу, Бечу, Кракову и Грацу.
- Као припадник Младе Босне био је хапшен и интерниран.
- Између два рата остварио је дипломатску каријеру.
- Свет је напустио 13. марта 1975.

КЊИЖЕВНИ ПУТ

- 1918, 19120. Ex Ponto и Немири — рана лирска проза.
- 1920. Пут Алије Ђерзелеза
- 1945: На Дрини ћуприја, Травничка хроника, Госпођица.
- 1954: Проклета авлија.
- 1961: Нобелова награда за књижевност.

Нобелова награда — признање целокупном делу

Иво Андрић није награђен само за роман На Дрини ћуприја. Нобелова награда за књижевност 1961. године додељена му је за целокупно стваралаштво — за епску снагу којом је обликовао теме и приказао људске судбине из историје своје земље.

У Стокхолму је одржао беседу **О причи и причању**.

Бити човек, рођен без свога знања и без своје воље, бачен у океан постојања. Морати пливати. Постојати. Носити идентитет. Издржати атмосферски притисак свега око себе, све сударе, непредвидљиве и непредвиђене поступке своје и туђе, који понајчешће нису по мери наших снага. А поврх свега, треба још издржати и своју мисао о свему томе. Укратко: бити човек.

Проклета авлија — кратак роман или дужа приповетка

КАКО ОДРЕДИТИ КЊИЖЕВНУ ВРСТУ?

Андрић дело назива **повешћу**.

У литератури се јављају одреднице

кратки роман, новела и дужа

приповетка. Задужбина Иве Андрића

представља га као **кратки роман**.

ЗАШТО ЈЕ ВАЖАН СПОР О ВРСТИ?

Дело 1954. није ушло у конкуренцију за прву НИН-ову награду јер га жири није прихватио као роман. Први лауреат био је Добрица Ћосић за *Корене*. Обим, међутим, није мерило уметничке вредности.

Које теме покреће роман?

Проклета авлија испитује однос човека и власти, кривице и невиности, истине и приче. У средишту је појединац који у бирократском и насилном систему постаје сумњив већ зато што је другачији, образован или неразумљив.

Шта се дешава када власт у човеку унапред види кривца?

ПРИЧА И ЊЕНИ КРУГОВИ

ЦЕЛИНА II

Композиција • приповедачи • прича у причи

Прстенаста композиција — прича у причи

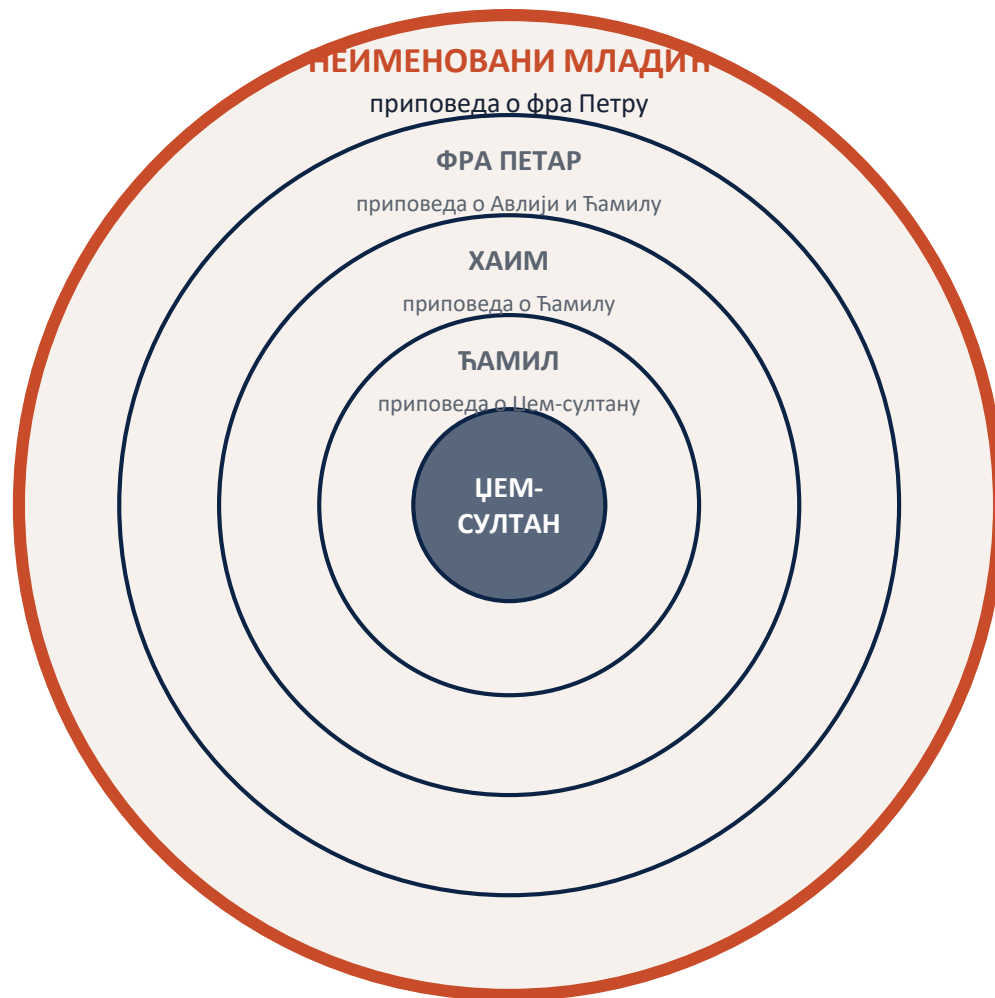
Роман „Проклета авлија“ компонован је наративним поступком „упричавања приче“ (прстенаста, оквирна структура).

Постоји ЧЕТИРИ приповедача који један од другог преузимају казивање „**штафетном техником**“ усменог народног стваралаштва. Таква врста композиције назива се „**прстенаста структура**“.

ПОЧНИ: НЕИМЕНОВАНИ МЛАДИЋ

Споља → унутра: прича се сужава ка Џем-султану.

1. НЕИМЕНОВАНИ МЛАДИЋ

Ко отвара и затвара круг приче?

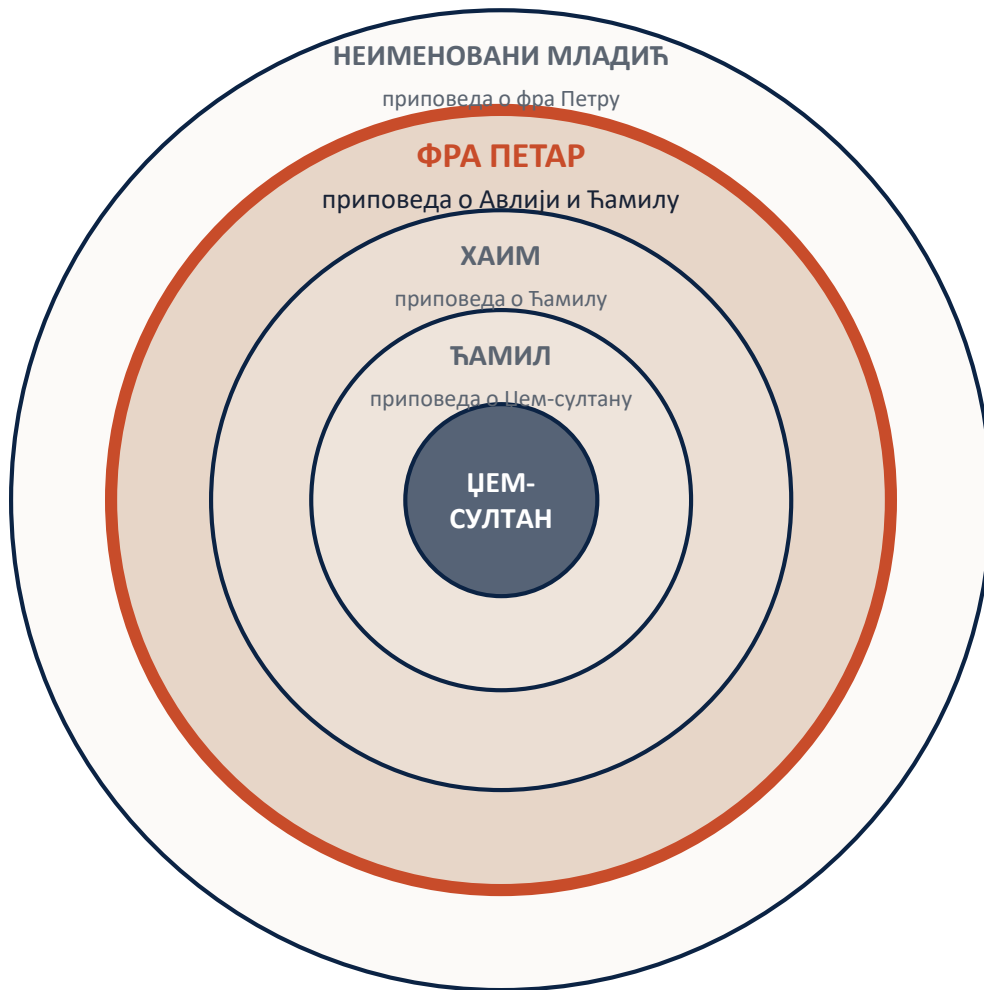
После фра-Петрове смрти, неименовани младић крај прозора оживљава његова причања. Он је спољашњи приповедни оквир и последња карика у преношењу памћења читаоцу.

[СВИ СЛОЈЕВИ](#)

[СЛЕДЕЋИ](#)

2. ФРА ПЕТАР

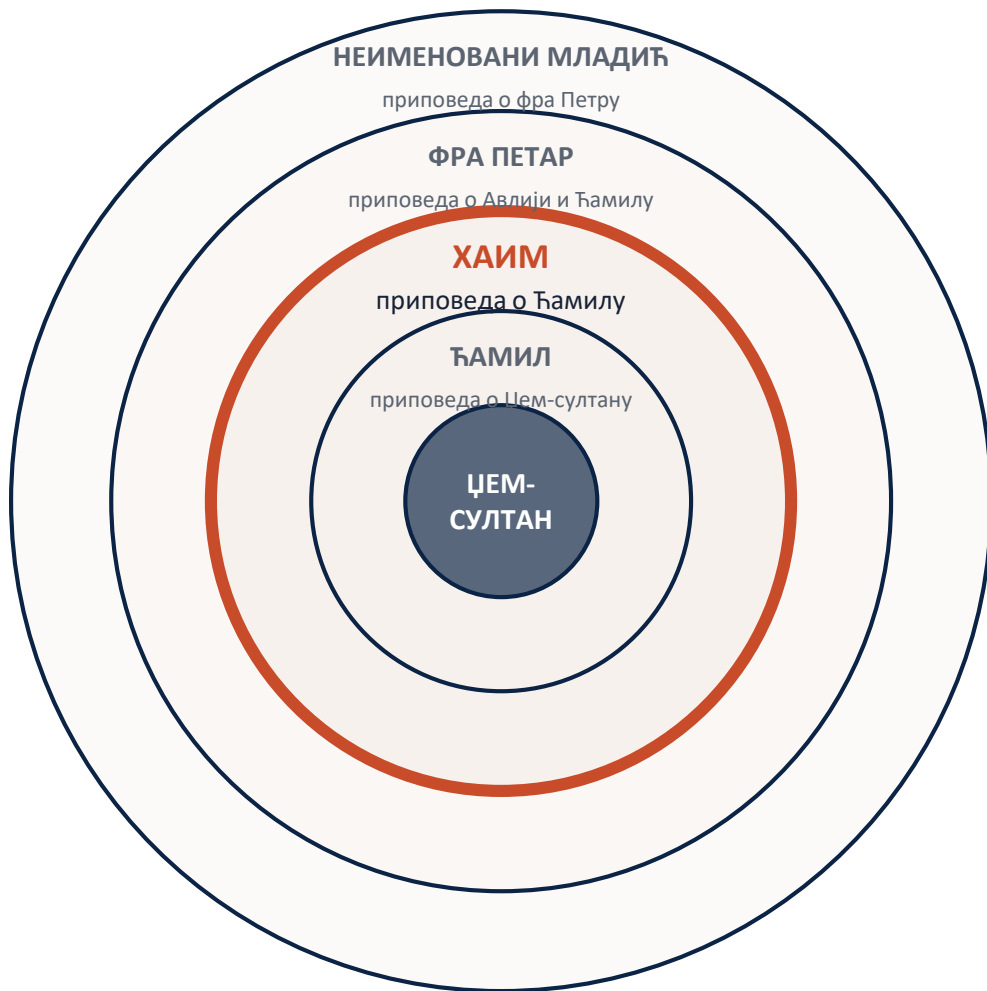

Ко повезује све приповедне слојеве?

Фра Петар повезује манастирску оквирну причу са цариградским затвором. Он сведочи о Проклетој авлији, Карађозу, Хаиму и Ћамилу и својим смиреним приповедањем чува нестале људе од заборава.

[СВИ СЛОЈЕВИ](#)[ПРЕТХОДНИ](#)[СЛЕДЕЋИ](#)

3. ХАИМ

Колико је Хаимово казивање поуздано?

Хаим реконструише Ћамилово порекло, породичну трагедију, несрећну љубав и хапшење. Његово казивање спаја сведочење, слутњу и машту, па показује да прича није исто што и документ.

[СВИ СЛОЈЕВИ](#)

[ПРЕТХОДНИ](#)

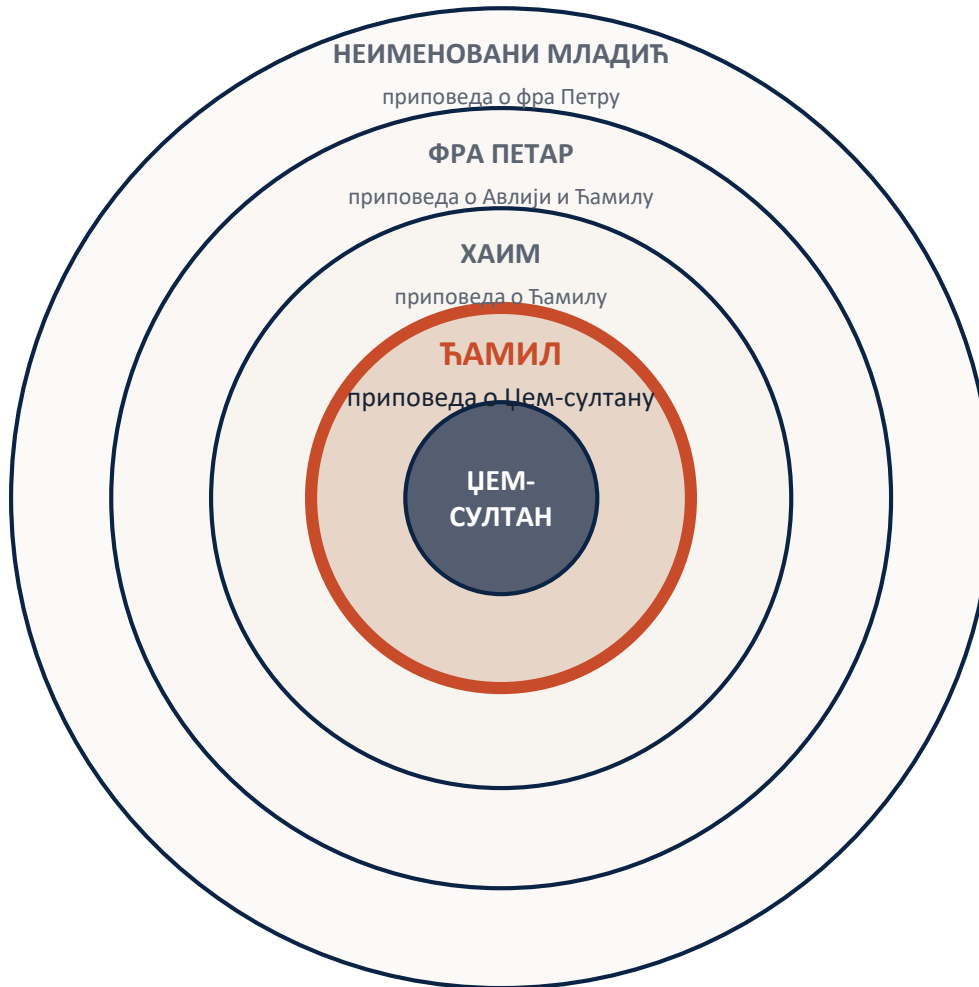
[СЛЕДЕЋИ](#)

4. ЋАМИЛ

Која два лика из дела нису и приповедачи?

Карађоз и Џем султан

Када прича постаје идентитет?

Ћамил износи историјску причу о Џем-султану. Приповедајући је, постепено у туђој судбини препознаје сопствену и прелази од казивања ка потпуном поистовећивању: „Ја сам то!“

[СВИ СЛОЈЕВИ](#)

[ПРЕТХОДНИ](#)

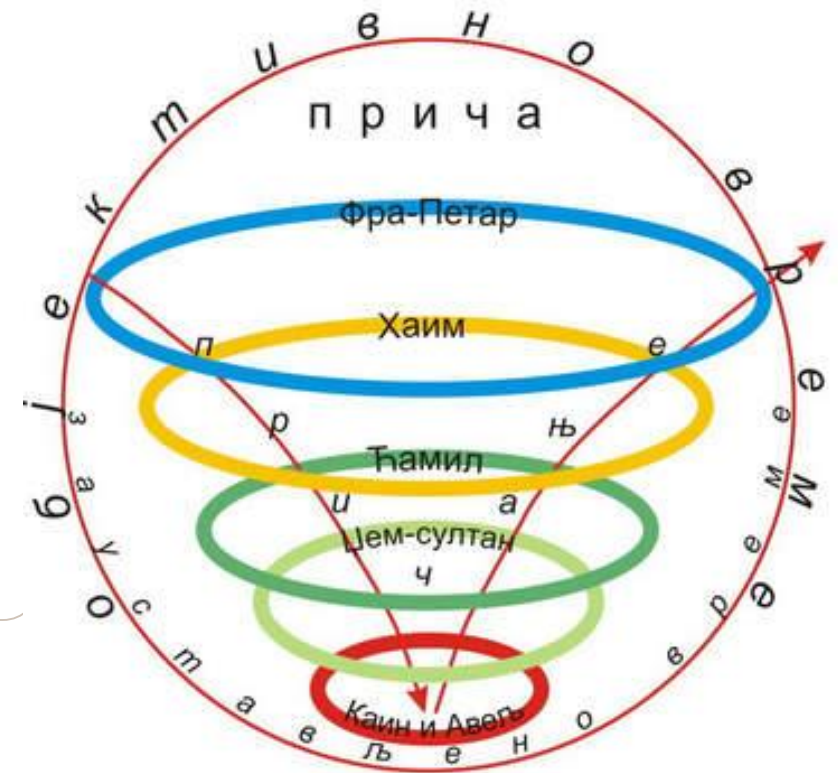

Прстенаста композиција — прича у причи

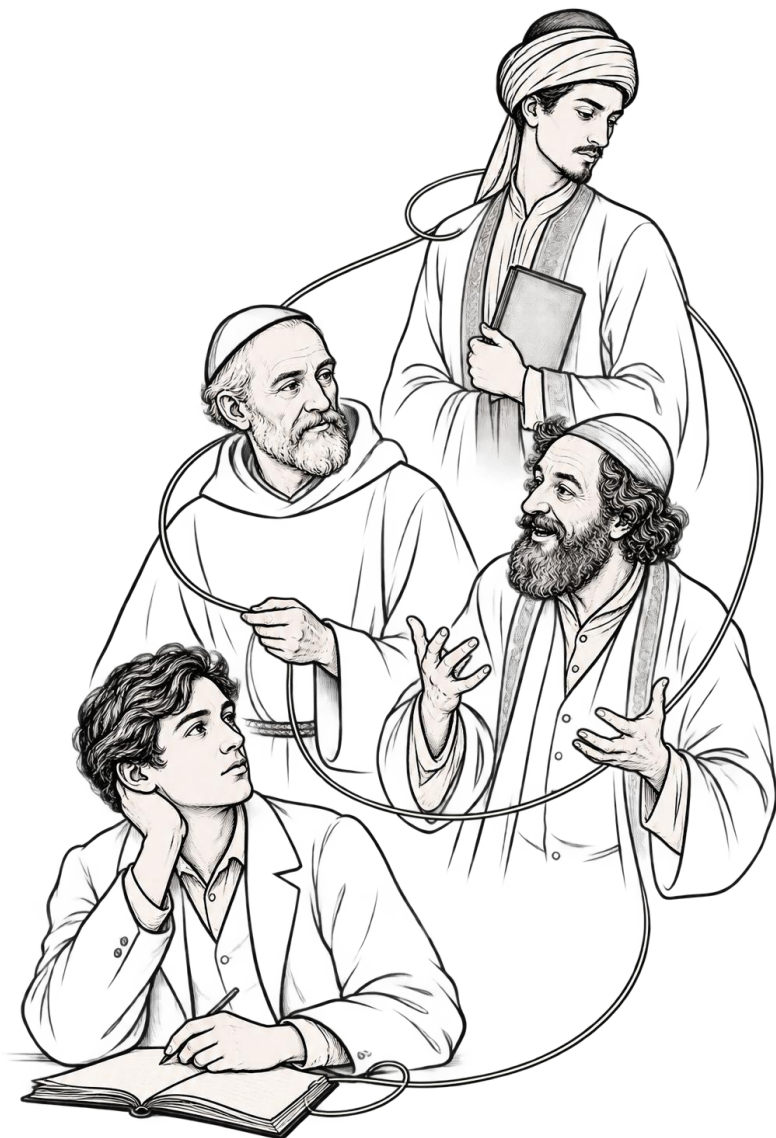
- Неименовани младић оживљава фра Петра;
 - фра Петар прича о Авлији и Ћамилу;
 - Хаим реконструише Ћамилов живот;
 - Ћамил приповеда о Џем-султану.
-
- Приповедачи један другом предају реч, а прича се сужава ка средишњем, историјском језгру.

младић → фра Петар → Хаим → Ђамил → Џем-султан

Графички приказ структуре романа "Проклета авлија"

Зашто Андрић користи више приповедача?

- Догађаји се не приказују непосредно, већ кроз сећања и туђа сведочења.
- Сваки приповедач причи додаје сопствено виђење.
- Граница између чињенице, претпоставке и маште постаје несигурна.
- Читалац не добија једну коначну истину.
- Прича се преноси од човека до човека и тако надживљава појединца.

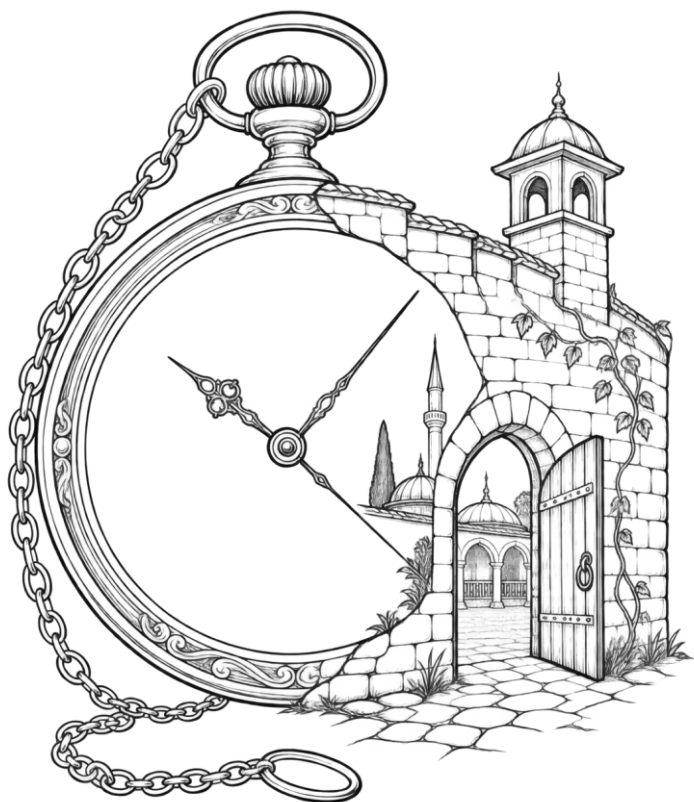
АВЛИЈА: ПРОСТОР И ВЛАСТ

Хронотоп • симболика • Карађоз • механизам власти

Време и простор романа

Како су време и простор повезани са начином приповедања?

Оквирно време је манастир после фра-Петрове смрти. Из сећања се отвара његов боравак у цариградској Проклетој авлији, а затим прича о Ђамилу и историјска судбина Џем-султана из XV века.

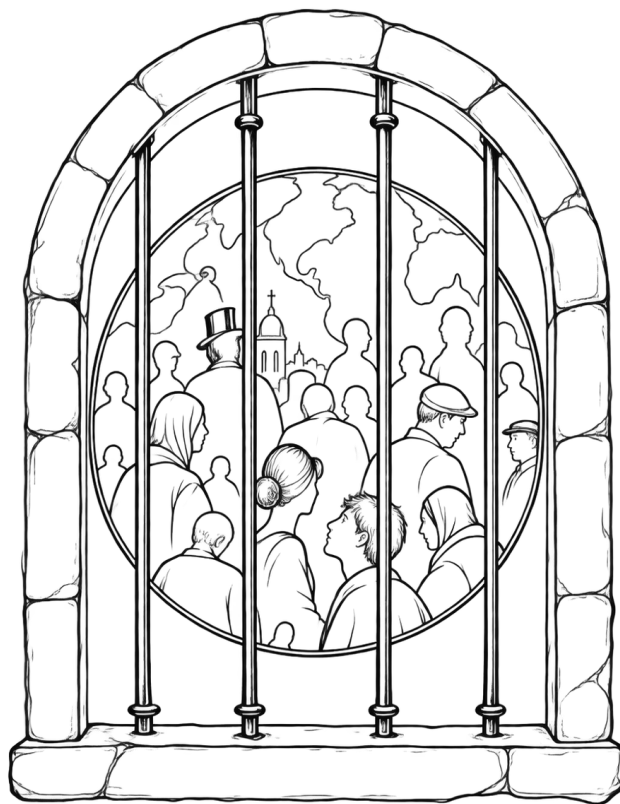
Простор се шири од манастирске ћелије и затворског дворишта до целог света власти, страха и прогонства.

Преплитањем различитих времена и простора прича добија универзално значење.

Проклета авлија — затвор или слика света?

ЗАТВОР

- Конкретан цариградски истражни затвор.
- Затворен простор високих зидова, одвојен од града.
- Место у којем сумња лако постаје кривица.

СЛИКА СВЕТА

- Умањена слика друштва и различитих људских судбина.
- Простор страха, предрасуда и губитка идентитета.
- Авлија постоји свуда где човек нема право да објасни ко је.

Карађоз — лице Проклете авлије

Ко је Карађоз и како његов изглед најављује начин на који влада?

Латифага, звани Карађоз, управник је Проклете авлије и њено најупечатљивије лице.

Гротескног је изгледа; нарочито се издвајају његове крупне, немирне очи и лице које нагло мења израз.

Час делује тромо и незаинтересовано, час постаје брз, претећи и суров. Његова спољашња променљивост најављује власт која почива на непредвидљивости, страху и психолошком притиску.

Карађозова логика о кривици

За Карађоза сам улазак у Авлију представља доказ да човек није невин.

Он не испитује да би открио истину, већ да би изнудио признање које ће потврдити претпостављену кривицу.

Смењује претњу и привидну благонаклоност, подсмех и поверење, тишину и изненадни напад. Тако укида претпоставку невиности: власт истовремено постаје истражитељ, судија, доказ и казна.

„Овде нема невиних. Нико овде није случајно.“

Карађоз — име, маска и позориште моћи

ИРОНИЈА ИМЕНА

Право име Латифага упућује на благост, нежност и пријатност — особине супротне његовој улози у затвору.

Надимак Карађоз повезује га са Карађозом, јунаком традиционалног турског позоришта сенки, препознатљивим по наглашеној мимици, досеткама и грубости.

ЗАТВОР КАО ПОЗОРНИЦА ЗА КАРАЂОЗА

Карађоз непрестано игра улоге: час је судија, час поверљиви саговорник, шаљивџија или сурови иследник. Мења глас, израз лица и држање да би затвореника збунио и избацио из равнотеже. Представа није забава, већ техника испитивања и позориште моћи у којем само он одређује правила.

Валија и Караџоз — два лица исте власти

КАРАЂОЗ

Интелигентнији и психолошки сложенији. Манипулише затвореницима и прилагођава насиље сваком појединцу. Један је бирократски механизам, други његов демонски извођач.

ВАЛИЈА

Тврд, ревностан и неповерљив чиновник. Не истражује човека; механички извршава задатак и у књигама види опасност.

Како у Авлији настаје кривица?

Да ли је човек крив зато што је нешто учинио — или зато што је власт одлучила да сумња?

У Авлији кривица не настаје после доказа, него пре њега. Хапшење најпре означава човека као сумњивог, а затим се свако његово ћутање, реч или особина тумаче као потврда. Фра Петар и Ћамил показују да невиност не штити појединца када систем сам производи значење кривице.

ФРА ПЕТАР И СВЕТ ЗАТВОРЕНИКА

Сведок • слушалац • Хаим • људске судбине

Зашто фра Петар доспева у Проклету авлију?

Фра Петар са фра Тадијом долази у Цариград због црквених послова. Власти пресрећу писмо о прогону верника у Албанији; писмоноша бежи, а сумња пада на фра Петра као јединог фратра из тих крајева. Два месеца остаје под истрагом без саслушања.

Његов случај показује да у систему заснованом на сумњи невиност није заштита.

Фра Петар — сведок, слушалац и чувар приче

СВЕДОК

И сам је затвореник и учесник догађаја. Посматра Авлију изнутра, памти људе, њихове гласове и судбине, али себе не поставља у средиште приче.

НАЧИН ПРИЧАЊА

Не говори увек истим редом. Застаје, понавља, додаје и изоставља, као живи усмени приповедач. Његова реч је мирна, одмерена и проживљена.

СЛУШАЛАЦ И ЧУВАР

Смирен је, стрпљив и не осуђује. Зато му други поверавају оно што их мучи. Слушањем им враћа људско достојанство, а приповедањем чува њихове приче од нестанка.

ЗАШТО МУ ВЕРУЈЕМО?

Разликује оно што је видео од онога што је чуо или само наслутио. Не тврди да зна све и не попуњава сваку празнину. Управо та уздржаност његовом сведочењу даје уверљивост.

Хаим — Какав је он приповедач? Можемо ли му веровати?

Хаим је Јеврејин из Смирне, брбљив, узнемирен и сумњичав. Запажа мноштво детаља, али прича и оно што је видео и оно што само наслућује. Улази у туђе мисли и маштом допуњује непознато.

Преко њега фра Петар сазнаје Ђамилову прошлост.

Хаим је проницљив посматрач и многе појединости види тачно. Ипак, склон је сумњи, преувеличавању и приповедању догађаја којима није присуствовао. Зато његова прича није нужно лажна, али није потпуно проверљива.

Фра Петар и Хаим — два начина приповедања

ФРА ПЕТАР

- миран и уздржан
- више слуша него што говори
- одваја виђено од претпостављеног
- признаје празнине и несигурност
- чува туђе приче без осуде

ХАИМ

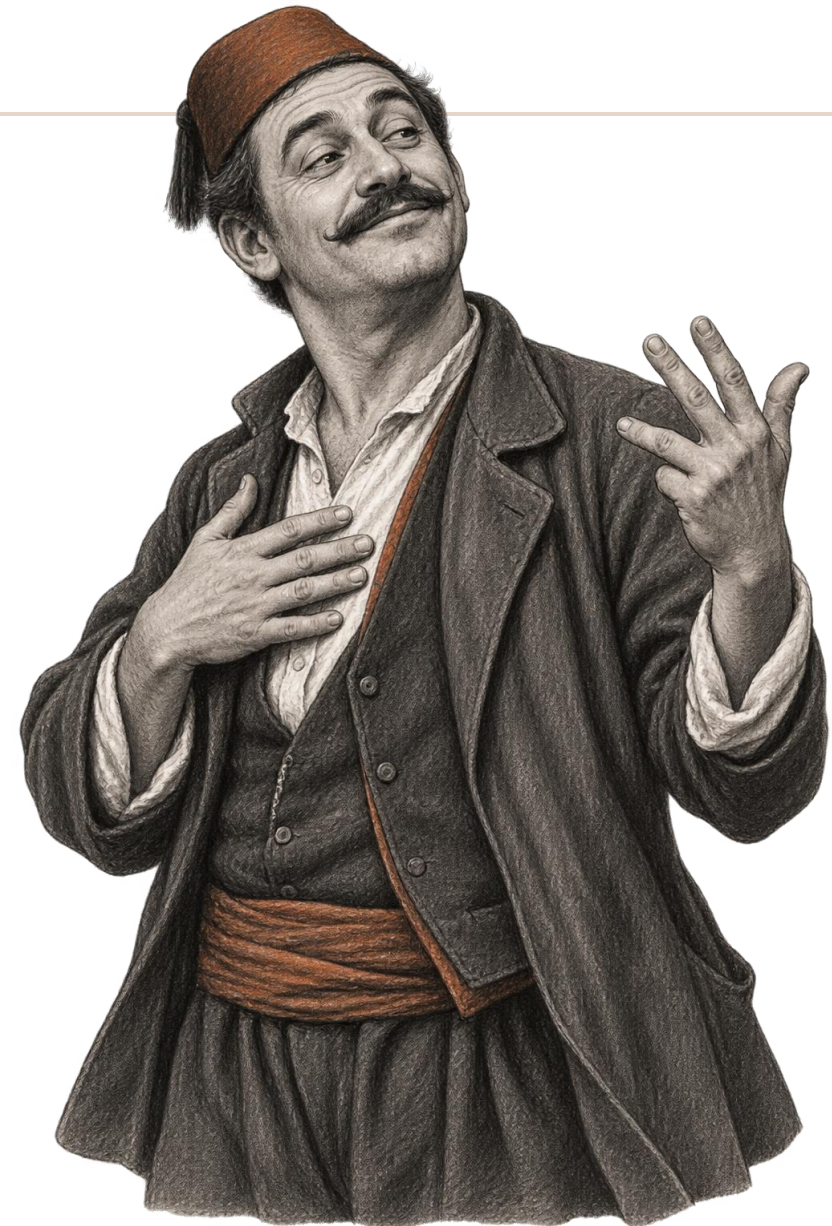
- немиран и опширан
- говором савлађује страх
- меша чињенице и могућности
- маштом попуњава празнине
- ствара читаве сцене и туђе мисли

Заим

ЗАИМ И ПОТРЕБА ЗА ПРИЧОМ

Заим се хвали занатима, женидбама и пустиловинама. Његове приче су комичне, претеране и непоуздане, али показују да човек причањем ствара пожељнију верзију себе и бар накратко бежи из тамнице.

Причање као начин преживљавања

Затвореници причањем потврђују да још постоје. Прича прекида усамљеност, чува име и прошлост и ствара везу са другим човеком.

Фра Петар слушањем спасава туђе судбине од заборава, а из Хаимовог немирног приповедања постепено се издваја Ћамил — средишња трагична фигура романа.

У Авлији прича не отвара врата затвора, али човеку враћа име и судбину.

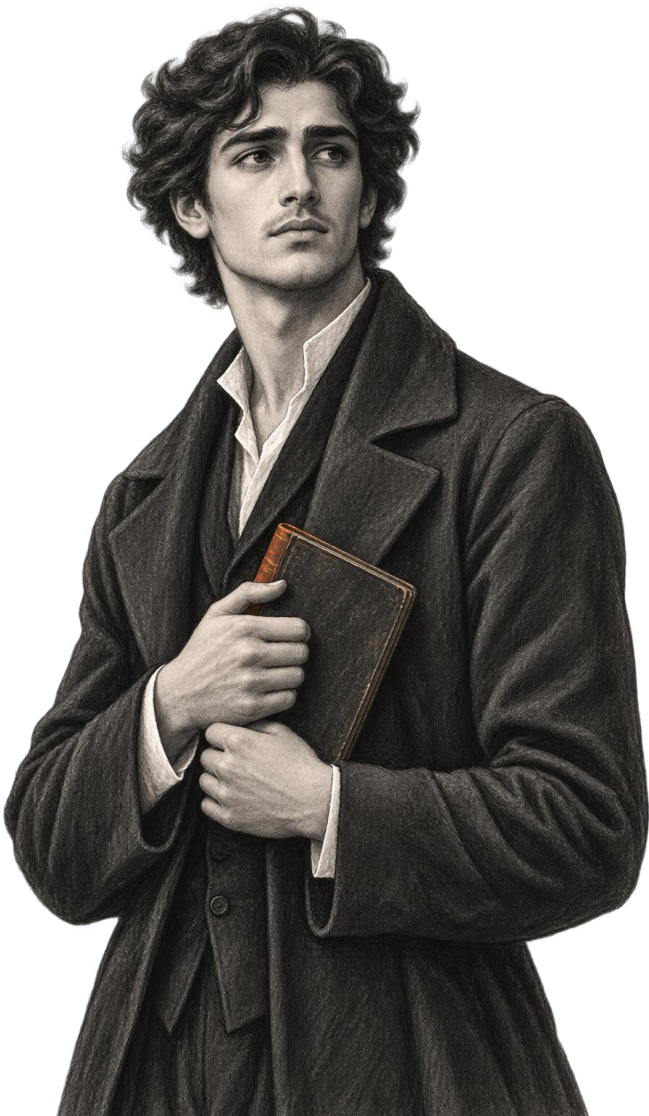
ЋАМИЛ И ЏЕМ-СУЛТАН

ЦЕЛИНА V

Историја • идентитет • трагично поистовећивање

Ћамил — порекло као прва пукотина

ЛИЧНОСТ

Леп, снажан, образован и изузетно осетљив, Ћамил је истовремено уздржан и рањив. Не привлаче га богатство и јавни живот: повлачи се међу књиге, историјске списе и људе од знања.

ПОРЕКЛО И ОДРАСТАЊЕ

Син је угледног и богатог Турчина и лепе Гркиње из Смирне. После мајчине смрти остаје без најдубље породичне везе. Мешовито порекло не спаја два света, него појачава осећај да ниједном не припада потпуно.

Зашто Ћамил нигде не припада?

НЕОСТВАРЕНА ЛЈУБАВ

Заљубљује се у младу Гркињу, али њена породица одбија да је уда за Турчина и удаје је за Грка изван Смирне.

ПОВЛАЧЕЊЕ ИЗ СВЕТА

После тог губитка Ћамил се још више затвара. Књиге му постају уточиште, а историја простор у којем тражи облик за сопствену судбину.

Његова усамљеност тако припрема трагично препознавање у Џем-султану.

Ко је Џем-султан?

После смрти Мехмеда II Освајача 1481. године, његови синови Бајазит и Џем сукобљавају се око престола.

Џем накратко успева да завлада делом Анадолије, али бива поражен. Од тог тренутка престаје да управља сопственом судбином и постаје опасан претендент којим располажу други.

Бајазит и Џем — два одговора на власт

БАЈАЗИТ

Старији, практичан и ослоњен на јаничаре и државни механизам. Власт разуме као ствар силе, савеза и уклањања противника. Победа му даје право да одреди судбину пораженог брата.

ЏЕМ

Млађи, образован, осетљив и склон поезији и великим замислима. Верује да му припада могућност избора, али у судару са политичком стварношћу његова идеалистичка природа постаје слабост.

После пораза Џем одлази у Египат, затим на Родос, а потом доспева у Француску и Рим. Витезови, папа и европски владари држе га као драгоценог таоца, док Бајазит плаћа да остане далеко од Османског царства. Иако живи у дворовима, Џем је затвореник: његово име вреди више од његове слободе.

Зашто се Ћамил препознаје у Џему? Шта их повезује?

Обојица су образовани, осетљиви и издвојени; обојицу одређује припадност различитим световима. Џем је странац у земљама кроз које га воде, а Ћамил у сопственој средини.

Ћамил у њему не види само историјску личност него човека коме су други одредили идентитет, кривицу и место.

Приповедајући о Џем-султану, Ћамил постепено прелази из трећег у прво лице. Речи „Ја сам то“ не значе да је дословно постао Џем, већ да је у његовој судбини препознао најтачнију слику сопственог постојања. Историја му даје језик за оно што сам није умео да изговори.

Испитивање и нестанак — кафкијански теснац без излаза

**Зашто Ћамил не може да
докаже невиност?**

Чиновници од њега траже признање које су већ замислили. Ако ћути, ћутање тумаче као прикривање; ако објашњава, речи постају нови доказ. Када каже „Ја сам то“, они метафоричко поистовећивање схватају дословно. Испитивање прелази у насиље, јер власт не тражи истину него потврду сопствене сумње.

Ћамилов нестанак.

После сукоба са чиновницима Ћамила одводе из Авлије. Фра Петар не сазнаје поуздано да ли је умро од последица насиља, премештен у другу тамницу или одведен у душевну болницу. У систему Авлије човек може нестати без објашњења, документа и трага.

Шта остаје после Ћамиловог нестанка?

**Како прича надокнађује изостанак
поузданог документа и гроба?**

О Ћамилу нема коначног извештаја, али остаје ланац памћења: Хаим казује фра Петру, фра Петар младићу, а младић причу предаје читаоцу.

Сваки глас је делимичан, али заједно чувају Ћамилово име и судбину од потпуног брисања.

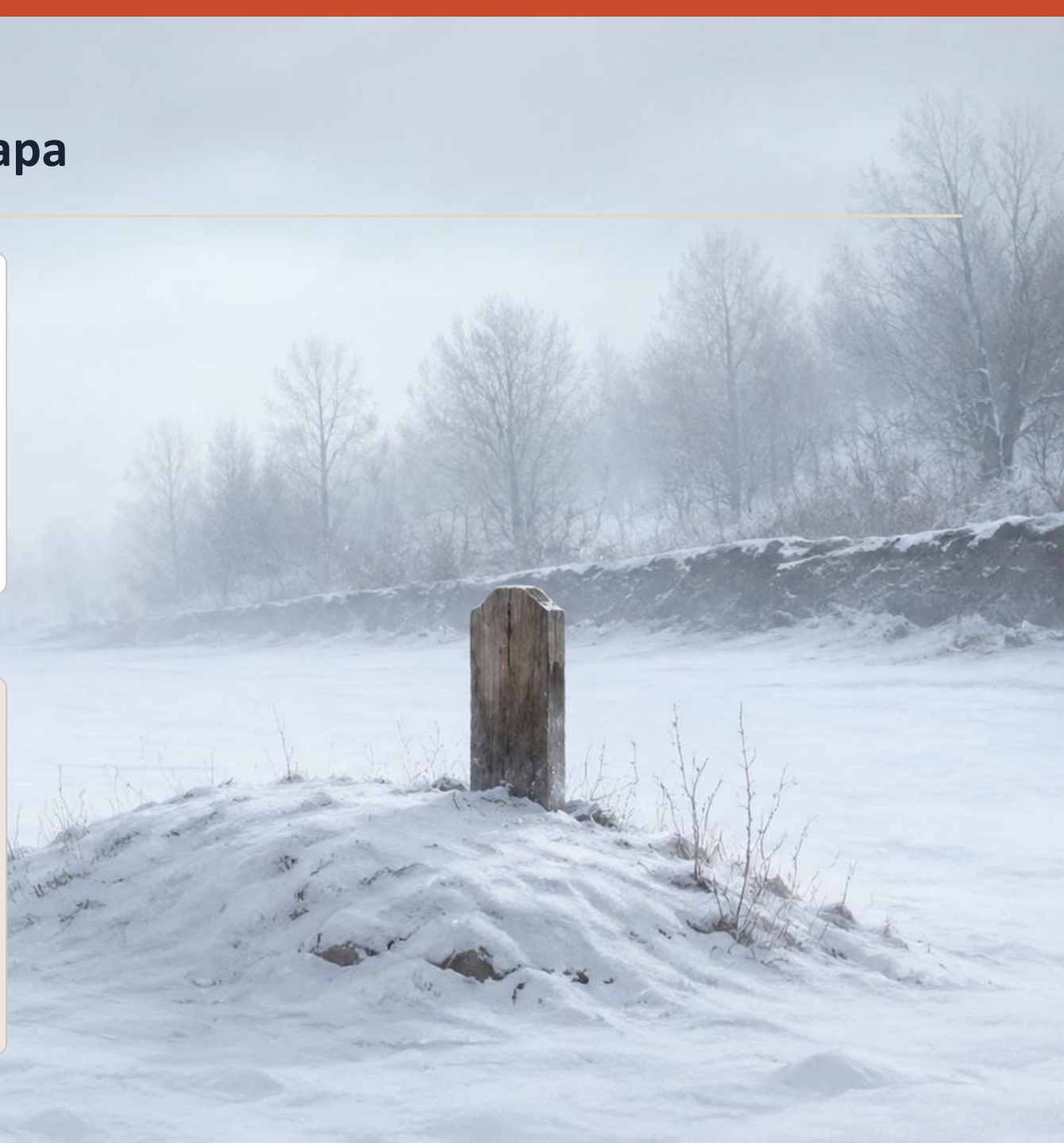
Повратак у манастир — круг се затвара

НА ПОЧЕТКУ

Безимени младић гледа зимски пејзаж, свеж фра Петров гроб и трагове погребне поворке. Из тог тренутка сећања отвара се прича о Проклетој авлији.

НА КРАЈУ

Прича се враћа истом прозору, снегу и гробу. Трагови се губе, а остају белина, тишина и сазнање о смрти. Простор је исти, али после испричаних судбина његово значење је дубље.

Зашто се на крају чује попис алата?

Зашто Андрић после великих људских трагедија завршава свакодневним набрајањем предмета?

Док младић у тишини оживљава фра Петрову причу, из суседне ћелије чује се попис клешта, турпија и другог алата. Равнодушни административни глас своди покојников живот на ствари које се могу пребројати. Супротност показује да је најважнија заоставштина управо оно што се не може унети у инвентар — прича.

Кривица и казна — четири различита положаја

ЈОЗЕФ К. И ЋАМИЛ

- Јозеф К. не зна зашто је оптужен;
- Ћамил страда зато што власт његово знање и идентификацију проглашава опасношћу.

МЕРСО И РАСКОЉНИКОВ

- Мерсо је правно крив, али му се суди и због неприхватљиве различитости.
- Раскољников јесте починио злочин и казна се одвија и у његовој свести.

